

4. Словарь современного русского литературного языка : [в 17 т.] / под ред. В. И. Чернышева. – М. – Л. : АН СССР, 1950–1965.
5. Словарь русского языка XI – XVII веков. Вып. I–17. – М. : Наука, 1975–1991.
6. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : [в 2 т.] / ред. Л. Л. Гумецька – К. : Наукова думка, 1977–1978.
7. Словник української мови : [в 11 т.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
8. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка : [в 3 т.] / Срезневский И. И. – М. : ГИС, 1958.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : [в 4 т.] / Макс Фасмер. – М. : Прогресс, 1986–1987.

Стаття надійшла до редакції 20 грудня 2012 року

УДК 821.161.2-3.09

Катерина Каплюк
(м. Переяслав-Хмельницький)

РОМАН «БИТІ Є. МАКАР» ЛЮКО ДАШВАР У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Порушуючи актуальну в літературознавстві проблему зближення масової та елітарної літератури, автор статті зосереджує свою увагу на романі «Биті є. Макар» сучасної української письменниці Люко Дашвар. У публікації визначено головні ознаки сучасної масової літератури за такими критеріями: герой, лексика, фабула, літературна форма та ідея. Також простежено джерела конфліктів у творі та визначено їхню специфіку.

Ключові слова: роман, масова та елітарна література, постмодерн, герой, конфлікт.

Затрагивая актуальную в литературоведении проблему сближения массовой и элитарной литературы, автор статьи сосредотачивает свое внимание на романе «Быти е. Макар» современной украинской писательницы

Люко Дашвар. В данной публикации определены главные признаки современной массовой литературы по таким критериям: герой, лексика, фабула, литературная форма и идея. Также прослежены источники конфликтов в произведении и определена их специфика.

Ключевые слова: роман, массовая и элитарная литература, постмодерн, герой, конфликт.

*Touching an important in the literary problem of convergence of mass and elite literature, the author of the article focuses on the novel *There Are Beaten*. Makar by contemporary Ukrainian writer Liuko Dashvar. This publication outlines the main features of modern popular literature on the following criteria: character, vocabulary, plot, literary form and idea. It also traces the sources of conflict in the work and determines their specificity.*

Key words: novel, mass and elite literature, postmodern, character, conflict.

Помітним явищем літературного процесу початку ХХІ ст. стала масова література. І хоч донині не сформульовано загальноприйнятої думки щодо її вартості та потреб критичного осмислення, однак й замовчувати факт існування її як феномену сучасній критиці не вдається. Зокрема, в українському літературознавстві склалася така ситуація: масова література обговорюється, їй дається різноманітна оцінка, починаючи від протиставлення її елітарній літературі й закінчуючи шуканням ознак їх зближення, однак й донині залишається відкритим питання щодо її наукового теоретичного осмислення. Мається на увазі визначення спільних художніх/нехудожніх ознак, за якими варто було б відносити той чи інший твір до категорії масової літератури.

З цього приводу важливою є думка теоретика літератури Г. Яусса, який в річищі рецептивної естетики визначив твори, які повністю збігаються із горизонтом очікування читача, і ті, які є вищими цього горизонту, а тому в свою епоху завжди приречені залишатися незрозумілими широкій аудиторії. Згідно з цим твердженням, елітарна і масова література стоять нарізно відносно лінії горизонту очікування читача. Натомість Б. Ейхенбаум, Ю. Тинятов, В. Шкловський визнавали свого часу факт зближення серйозної та масової літератури. Так, зокрема, за Ю. Тинятовим, літературна еволюція постає можливою лише за умов взаємодії її «верхнього» і «нижнього» пластів.

Дослідженням масової літератури у поєднанні психоаналізу і структуралізму відзначився Р. Барт, який наголосив на неможливості підтексту уникнути ідеологічного забарвлення. З цієї точки зору, будь-який текст чи жива активна практика потребує у дослідженні підтекстового рівня чи вторинних, часто несвідомих значень, які вони несуть у собі [2, с. 298].

Н. Зборовська наголошує на тому, що масова література «має стати одним із об'єктів аналізу сучасної академічної науки», апелюючи до західної гуманітарної науки, в якій «це має місце [1, с. 3]». Дослідниця, зокрема, визначає одним із ефективних психоаналіз масової літератури, за допомогою якого можна побачити, «які несвідомі змісти активно підтримуються комерційною текстуальною політикою [1, с. 3]». Такої ж думки – орієнтуватися у власних дослідженнях масової літератури на світові теоретичні здобутки – дотримується А.Таранова [12, с. 47].

Б. Дубин [3], Дж. Кавелті [5], Б. Менцель [10] здійснили новий підхід у вивченні масової літератури як особливого типу з власними правилами, естетичним законами, багатством жанрів тощо. Однак у цьому випадку, як слушно зауважує А.Таранова, постає питання про міру художності масової літератури [12, с. 52].

Як бачимо, однакостайність як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників проявляється лише у розумінні того, що для побудови сучасної теорії масової літератури варто застосовувати інтердисциплінарні та загальнокультурологічні підходи. У своїй публікації ставимо за мету частково окреслити шляхи розв'язання питання теорії масової літератури, використовуючи літературознавчий підхід, а саме: на прикладі роману «Бітні є. Макар» Люко Дашвар визначити головні ознаки сучасної масової літератури за такими критеріями, як герой, лексика, фабула, літературна форма та ідея твору.

Романи Люко Дашвар неодноразово поставали предметом суперечки літературних критиків. Я. Скуратівська називає авторку експериментаторкою, яка «пробує себе у різних жанрах, хоча із формою воліє не експериментувати [11]». Твори письменниці критик відносить до класики «з чіткою фабулою, зрозумілими мотивами, яскраво прописаними героями-типажами, лаконічною

мовою і авторською відстороненістю [11]». Я. Скуратівська не зупиняючись на художніх характеристиках персонажів Люко Дашвар, стверджує, що проза авторки цілковито заперечує тезу сучасних критиків про відсутність героя в українській літературі. Натомість М. Карасьов ігнорує «дитиннонедозрілих героїв Люко Дашвар та іншої подібної літератури [6]».

Таке неоднозначне ставлення до героїв авторки викликає інтерес з огляду на те, чи дійсно вони можуть претендувати на художню характеристику і літературний аналіз. Герой роману «Биті є. Макар» цілком підпадає під категорію, визначену М. Карасьовим. На прикладі де в чому інфантильного Макара ми стежимо за поступовим наростанням конфлікту героя із самим собою. Ми бачимо людину, яка на шляху до реалізації своїх амбітних мрій раптово усвідомлює – власне Его заступає його Я. Для Люко Дашвар рух персонажа від Его до власне Я є незавершеним процесом складного формування власних моральних принципів, індивідуалізації героя.

Процес становлення особистості, усвідомлення власного Я за сюжетом роману спровокований як зовнішніми обставинами (обридливе середовище коханки, неприйнятна робота), так і внутрішньою енергією самого героя (Макар раптово усвідомлює, що може щиро кохати). Своєрідний життєпис душі героя розгортається на тлі «активної» безбарвної маси можновладців, держслужбовців, бізнесменів, сучасної еліти. Кожний із них претендує на справжність, значущість, вартісність. Молодик із відсутніми моральними принципами постає легкою здобиччю перед деградуючим урбанізованим суспільством. Можливо, та легкість, з якою Люко Дашвар віддає свого героя до рук агресивного збайдужілого середовища, і дала підстави критикам говорити про його дитиннонедозрілість. Юнак намагається приєднатися до маси успішних і багатих, але, потрапивши туди, вступає у конфлікт із власним Я, що призводить до внутрішньої трансформації Олександра Макарова (Макара), а згодом – і до руйнації життєвих орієнтирів героя.

Наприкінці твору Макар у певний спосіб є покараним за свої ганебні вчинки не стільки у фізичному, скільки у духовному плані. Від нього відвертається кохана, сам герой, нарешті, усвідомлює власне безсилля. Як зазначає Люко Дашвар, вона навмисно уникає повчальності у своїх романах, натомість намагається «зробити так, щоб люди думали самі на прикладі історій, подій, вчинків героїв [11]». Автор не моралізує, а лише намагається окреслити масштаби безодні, куди людину ведуть примарні надії та нечесні вчинки. Жоден із представників середовища, до якого прагнув долучитися Сашко Макаров, не зазнають справжнього людського щастя.

У інтерв'ю Люко Дашвар визнає однією із проблем суспільства XXI ст. оперування у повсякденному житті поняттями відносними: «Я за те, щоб повертати абсолюти у життя», – говорить письменниця [11]. Щастя як абсолют сприймається як поняття, несумісне із обманом, розбоем, всездозволеністю. Тут авторка свідомо орієнтується на стереотип про негативну владу матеріального над людською душею. До часто використовуваних стереотипів у творчості Люко Дашвар варто віднести також стереотип про бідного і доброго студента, багатія-злочинця, чиновника-здирика, про нетотожність любові та сексу.

У романі можна простежити й порушення стереотипів на мовному рівні. Авторка свідомо відмовляється від складних речень, ускладнених конструкцій і ліричних відступів у творі. У час інформаційної перенасиченості – це необхідна умова, зазначає Люко Дашвар [11]. Однак часто мова героїв видається у творі неприродною. Якщо письменники-постмодерністи, творці елітарної літератури, намагалися за допомогою мовних прийомів показати свого героя брутальним циніком, то герой Люко Дашвар, навпаки, виголошує невластиві йому театральні репліки, невиправдані високопарні фрази. Наприклад, швачка Бубнова говорить Макарову під час рейдерського захвату фабрики: «Хай тільки спробують. Ми їм влаштуємо армагеддон на три дії без перерви на каву [9, с. 81]»; охоронець виголошує: «Вивчіть і дайте відповідно до вимог закону. Якщо є претензії – звертайтеся краще до суду, – порадив чемно, але твердо [9, с.168]».

Критики відзначають майстерність письменниці у створенні напруженого сюжету. М. Карасьов саме цим пояснює популярність Люко Дашвар як творця масової літератури. Однак аргумент, який наводить критик, згідно з теорією Р. Барта про горизонт очікування читача, може слугувати критерієм, за яким роман письменниці варто віднести до елітарної літератури. Так, М. Карасьов зауважує, що стрімкий сюжет у Люко Дашвар «може раптом провалитися в примітивне впізнавання, співпадіння чи містику і розв'язка ситуації, котру впродовж сторінок жде читач, не виправдовує його надій. А що робити читачеві, коли розв'язка взагалі не настає, ніколи?» [7]. Варто сказати, що саме це ставить роман письменниці нижче лінії горизонту очікувань, оскільки читач залишається без вказівки, де шукати відповіді на питання, які провокує сама авторка: чи завжди все настільки безнадійно у цьому світі, де з обману народжується новий обман?

Не менш важливим є жанровий вимір прози Люко Дашвар. Сама авторка зазначає приналежність своїх творів до романного жанру, проте А. Кривопишина [8, с. 53] визначає їх як мелодраматичні. Сучасна мелодрама сприймається як типовий масовий продукт з художніми ознаками життєподібності стандартних ситуацій, у які потрапляє герой, проблемами, знайомими і болючими для більшості читачів. На сюжетному рівні «Биті є. Макар» може бути віднесеним до жанру мелодрами, адже в основі твору – історія приватного життя пересічної особи, калейдоскоп прагнень, мрій та розчарувань героя. Масштабність подій відсутня. Макаров не розв'язує глобальних проблем, а переймається питаннями приватними, важливими для нього самого. Тут, як і в класичній мелодрамі, можна спостерігати розгортання конфлікту в межах любовного трикутника, наявність таємниці (герой до останнього не знає, хто знищив його бізнес), соціальних протистоянь, випадок стоїть поруч із причиново-наслідковим розгортанням подій, а емоції та пристрасті багато в чому є гіперболізованими.

У дусі класичної мелодрами відбувається чіткий розподіл сцен-епізодів. Тут лаконічність мови стає виправданою, оскільки стислі діалоги, скупі характеристики місця дії, зовнішності героїв

створюють ілюзію кінематографічної динаміки. Однак відсутність дидактично-моралізаторських завдань, зосередженості на ідейному плані твору заперечує його зв'язок із мелодрамою, як жанром масової літератури. Натомість до елітарної постмодерної літератури зараховувати його також не варто. Процес читання твору не потребує від читача залучення власного індивідуального досвіду, а лише спрямовує на чуттєве, емоційне переживання. Відсутність глибинних підтекстів, уникання автокомунікативності, алюзій, ремінісценцій та інтертексту робить твір далеким від інтелектуальної прози. Різночитання передбачено лише у назві роману. Як і в усіх попередніх книгах Люко Дашвар («Мати все» «Рай. Центр» та інші), вона побудована на прийомі гри – співзвучна фраза «бити є» із іменниковою формою «житіє» стає ключем до інтерпретації сюжету твору.

Дискусійним є питання наявності чи відсутності у тексті твору й такої суто постмодерністської риси, як ціннісний релятивізм. Якщо в постмодерному творі поняття моралі, совісті, добра і зла відступають на другий план, їх витісняє гра, то Люко Дашвар її уникає, принципово вказуючи на недоліки своїх героїв.

Гострої критики зазнали спроби іронізування в романі. Один із героїв – нещасний літератор Геракл Генріхович Пустовоєв – сприймається як фігура іронічно-трагічна. Його «літературний зв'язок» із сільгосптематикою можна сприймати як натяк на заперечення авторкою попередньої літературної традиції соцреалізму. Герой, який живе минулим української літератури, видається водночас і комічним. Однак, його місія як літературного персонажа залишається до кінця незрозумілою. Ця постать знищує увесь трагізм оповіді про рейдерський захват фабрики Макарова. Єдине, чим можна виправдати введення до твору персонажа Пустовоєва, так це спробою авторки висловити у такий спосіб власне ставлення до безглузлого вчинку головного героя, який намагається повернути власність, діючи всупереч законам логіки, забуваючи при цьому, що свого часу йому фабрика дісталася у такий же спосіб рейдерської атаки.

Можемо відзначити, що на сьогодні спостерігається утвердження позицій масової літератури. Прогнози літературознавців щодо нового витка у розвитку літературного процесу, початки якого бачилися у площині подолання постмодерністської естетики, справдилися. Актуальною проблемою залишається формування нових стильових відгалужень і жанрових форм у літературі. Аналіз роману сучасної української письменниці Люко Дашвар показав, що, незважаючи на те, що масову літературу визнають як формульну, питання щодо чітких законів, за якими відбувається творення літературного продукту представниками сучасної масової літератури, залишається відкритим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. : [за ред. М. Зубрицької]. – [2-е вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2001. – 832 с.
2. Барт Р. Основы семиологии / Р. Барт // Французская семиотика. От структурализма к постструктурализму : [Антология] / ред. Вера Мазо. – М. : Прогресс, 2000. – С. 297–300.
3. Дубин Б. Классическое, элитарное, массовое: начала дифференциации и механизмы внутренней динамики в системе литературы / Б. Дубин // Новое литературное обозрение. – 2002. – № 57. – С. 6–23.
4. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема / Н. Зборовська // Слово і час. – 2007. – № 6. – С. 3–8.
5. Кавелти Дж. Изучение литературных формул / Дж. Кавелти // Новое литературное обозрение. – 1997. – № 22. – С. 33–63.
6. Карасьов М. Трохи хаосу і танцююча зірка. – Буквоїд : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/05/17/072939.html>.
7. Карасьов М. В нещастя нашого два рівних є крила: Дашвар та Іздрік. – Буквоїд : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/03/29/074359.html>.

8. Кривопишина А. Жанр сучасної мелодрами: генеза, ознаки, типологія / А. Кривопишина // Дивослово. – 2012. – № 8. – С. 52–55.
9. Люко Дашвар. Биті є. Макар. Книга 1 / Люко Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. – 288 с.
10. Менцель Б. Что такое популярная литература / Б. Менцель // Новое литературное обозрение. – 1999. – № 40. – С. 391–407.
11. Скурагівська Я. «Люко Дашвар: Коли пишу українською, я ніби відкриваю для себе Україну». – Буквоїд : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://bukvoid.com.ua/digest//2012/06/16/130638.html>.
12. Таранова А. Стратегії сприйняття масової літератури в сучасному літературознавстві / А. Таранова // Вісник Львівського університету імені Івана Франка. – Серія Філологія. – 2008. – Вип. 44. – Ч. 2. – С. 47–55.

Стаття надійшла до редакції 19 грудня 2012 року

УДК 82.09 (100) «18»

*Леонід Козубенко
(м. Переяслав-Хмельницький)*

**РОЗВИТОК ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ТА ІМПРЕСІОНІСТСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

У статті досліджуються проблеми західноєвропейської літературної критики II половини ХІХ ст. (літературна критика позитивістського напрямку: літературно-критичні погляди Е. Золя на застосування методу спостереження та аналізу в художній критиці, психологічний підхід у літературно-критичних поглядах П. Бурже, риси натуралістичної критики у літературно-критичних працях Дж. Гіссінга; імпресіоністська літературна критика: літературно-критичні судження А. Франса про суб'єктивність художнього твору,